

NOTAT

Storfjord, landskapet og opplevelsesverdier i natur- og kulturarv

Strategisk beliggenhet, gunstig klima, vakkert fjordlandskap og interessant historie gjør Storfjorden attraktivt å bo i, men også attraktivt for turisme og utfart, året rundt, for byens befolkning og for besøkende fra hele verden. Her går det flere gamle ferdselsveger på tvers, mellom Ishavskysten og de store viddene på finsk og svensk side av riksgrensa. Storfjord har derfor hatt en viktig historisk betydning, for flerkulturelle møter og krigshistorie. Landskapet har mange brukere fra langt utenfor lokalsamfunnet og landets grenser. Storfjord har stor verdi og potensiale for allsidig friluftsliv og reiseliv basert på natur- og kulturmiljø.

For Storfjord som opplevelseslandskap pågår det flere prosesser som er planlagt å være ferdigstilte i løpet av 2011:

- Kystsoneplanen for kommunene rundt Lyngen
- Reiselivsplan for kommunene rundt Lyngen
- Kartlegging og verdivurdering av friluftsområder i Troms

Opplevelsesrikdommen lar seg vanskelig å beskrive og forstå i skjema. Det foreligger pt. ingen uavhengige faglige vurderinger om kulturminner, landskap, natur og friluftsliv og summen av disse. Ikke desto mindre bidrar folks egne opplevelser til en omfattende markedsføring av området som vi i dag kan betrakte via internett og sosiale medier.

Landskapets skjønnhet og dramaturgi – et eventyrland

Området er et dramatisk landskap, i møtet mellom vidde og fjorden. På varme vårdager er det kanskje få landskaper i verden som kan konkurrere. Snødekte tinder speiler seg i den blankstille fjorden. Naturen folder seg ut, eksploderer. Løv spretter, gress gror, irrgønt! Elver og bekker kaster seg ned fra de bratte fjellsidene – friskt vatn, dur fra fjellene. Lyset, fargene, lydene - naturen er kraftfull og magisk, og menneskene søker lykkelige ut for å være en del av naturens friskhet og sanselighet.

Naturen i området står sentralt i den internasjonalt kjente Áillohas, Nils Aslak Valkeapääs, naturfilosofi og kunst. Han er kanskje best kjent for sin mektige joik i åpningsseremonien under OL på Lillehammer i 1994, og åpningsscenen i Nils Gaups spillefilm Ofelaš (Veiviseren) fra 1987. Hans siste bok Eanni, eannázan, Jorda, min mor, kom i 2001. Hans nyskapende musikk fikk internasjonal anerkjennelse, bl.a. ble han i 1993 tildelt Prix Italia-prisen for Fuglesymfonien, Goase dušše, bygd på lyder i naturen. Arven etter Valkeapää forvaltes av Lásságámmi-stiftelsen, og han er hedra med en kunstnerbolig i Skibotn, Lásságámmi. Hans naturfilosofiske kunst bidrar til at Storfjordens natur og landskap er satt på verdenskartet.

Verdi som destinasjon for sport, friluftsliv og naturturisme

Rundt fjordlandskapet ligger flere store og små daler; de mest kjente er Steindalen, Elvevollaldalen, Kjeldalen, Tverrdalen, Balsfjordeidet, Signaldalen, Kittdalen, Elsnedalen, Skibotndalen, alle er eldoradoer som blir valfarta fra fjern og nær. I nabodalen Tamokdalen er en kjent frikjøringsbase, det forsterker Storfjord som destinasjon.

Som turmål for et mangfold av aktiviteter, også kulturbasert friluftsliv, og som ferdselsåre og tradisjonell atkomst til fjellturisme. Det gjelder for de dimensjonene som er omtalt overfor, for

campingturister, for geoturister og naturfotografer, samt for mer tradisjonelt friluftsliv og sport, se nedenfor om ikke motorisert bruk av utmark.

Vandringer i grenseland

Det går flere gamle ferdselsveger over riksgrensa og ned dalene til fjorden; postvegen til Haparanada, flytteveger for rein, markedsveger, osv. Gjennom Tornedalsrådet arbeides nå med Læstadiusvandringer.

Fra Salmenes til Govda og vidda går en gammel hesteveg opp Elsnedalen via Norddalen. Stien er ikke kjørbær og dalen er et fristed for vandrere. Det gamle samiske leirstedet i dalen er et skatta turmål.

Mellom Storfjorden og nabofjordene er flere tradisjonsrike ferdselsveger; fra Oteren over Tverrdalen til Lakselvdalen, Friarvegen mellom Elvevoll – Langdalen - Lakselybukt, Mortendalen – Tamokdalen, Balsfjordeidet, og flere. Det er en økende interesse for vandringer langs slike vegeer.

Det rapporteres problemer som følge av ferdsel med barmarkskjøretøyer og ødeleggelse av gamle stier og i terreng.

Paras og Halde er sammen med Sana på finsk side, kjente fjell og turmål for hele Finland. Parasdalen og Galgu er hovedinnfallsporten for vandringer langs Nordkalottruta, DNTs hytte til hytte-system i fjellet. Fra Galgu og nordover kan man også søke øy i hyttene langs reingjerdet.

Russevegene, dvs, vegene som tyskerne bygde i 1944/45 med russiske krigsfanger er en anna type ferdselsveger som er omtralt annet sted i dette dokumentet.

Elver, fosser og vatn

Store og små vassdrag med vatn, elver, fosser og stryk har hatt stor betydning for naturopplevelser og mange ulike friluftaktiviteter – fiske, badeliv, padling, vandringer og fotografering

Skibotnelva og Signaldalselva har vært viktige laksevassdrag gjennom tidene. Vassføringa i Skibotnelva er redusert pga. kraftutbygging, og både den og Signaldalselva er smitta av Gyrodactulus. De gjenværende elvene får desto større verdi, om fisket foregår i mindre skala enn i de store elvene.

Fjæra og strandsonen

I elveutløpene er det spesielle strandområder og sandbanker. Strandsonen er prega av sjøsamisk og kvensk kulturlandskap. Fram til nå er strandsonen relativt intakt og uten skjemmende utfyllinger og inngrep. Noen steder er det trangt og liten plass mellom vegen og fjæra.

Bærplukking

Om høsten er det stor tilstrømming til Storfjorden av bærplukkere fra Tromsø og hele Troms. Det er bringebærskogene og tyttebærforekomstene som er ressursen.

Terrengsykling

Lavkarittet er et stort årlig sykkelritt som går over fjellet mellom Hatteng og Skibotndalen. Rittet foregår på vegeer bygd av krigsfanger i 1944 og 45. Informasjon om rittet og løypetrasé finner du på <http://lavkarittet.no/>. Utover dette kan vektlegges at området er populært for terrengsyklismen som er i sterk økning her i regionen, og som vil være en viktig ressurs for turisme basert på fysisk aktivitet og natur. Den uberørte og dramatiske naturen er en viktig del av opplevelsen og promoteringa av sykkelporten.

Toppturer

De siste fem - ti år har toppturer blitt en framtreddende og rasktvoksende form for friluftsliv i Troms. Falsnesfjellet, Riephi, Horsnesfjellet og Hatten, sør for Hatteng men i samme landskapet: Ottertinden,

Mannfjellet, Markusfjellet og Parastinden – alle kjente toppturmål, sommer som vinter. I Falsnesfjellet følger man Bohlmannvegen. Otertinden, for øvrig kalt for Norges Matterhorn, har i mange mannsaldrer vært et av Norges mest fotograferte fjellmotiv.

Klatring

foregår både i fjellet og vinterstid i frosne fosser. I Brennfjell er det flotte og lett tilgjengelige klatrefelt. Fosser som Markusfossen og andre er viktige ressurser for isklatring, en voksende sport der utøverne reiser langt for å utøve aktiviteten.

Geologi – ressurs og risiko

Geologien i Lyngen/Storfjorden er særegen, som tatt ut av ei lærebok; høyalpint landskap med glasiøle daler (U-daler, V-daler, hengende daler), dalsletter, sandurer, isbreer, isbreavsetninger og morenelandskap, bergartsformasjoner av glimmerskifer, marmor, dolomitt og leirskifer som sammen har skapt en rekke grotter, kløfter og dramatiske landskap. Steindalen er kanskje mest kjent som besøkssted for geologer og glaciologer pga. dalens skjønnhet og lett tilgang til isbræarmen. Kjeldalen og Galgu

Bratte fjell, skred og ur og mye marine sedimenter har store opplevelsesverdi, samtidig som det innebærer risiko. Skred og flom er normalt i ekstremisituasjoner. De siste årene har man pga inngrep opplevd en rekke skred- og flomulykker som har tatt liv og medført store samfunnsmessige kostnader og tap. Dette må man ta lærdom av.

Før man evt. vurderer å tillate større naturinngrep, er det behov for en omfattende geologisk kartlegging og analyse av berggrunn og grunnforhold i løsmasser i dalførene og strandsonen.

Sjøsamiske eventyr, kultur- og naturtradisjoner

Storfjorden (Omasvuotna) har i den sjøsamiske tradisjonen mange åndelige landskap med hellige fjell og offersteiner og andre kulturminner og stedsnavn. Dette er dokumentert av professor Just Qvigstad i flere publikasjoner. En av hans viktigste heimelsmenn var Efraim Pedersen Oterbakken (Čavkkosjunni). Hans heimeområde var Čavkkosvuolde, under Otertinden, fjellet mellom Signaldalen og Mortendalen. I den lokale tradisjonen er det mange fortellinger knytta til Stordalen og Mortendalen, som begge på grunn av sin naturskjønnhet har hatt en spesiell betydning.

Lyngen-linja og Frøy - krigsminner og ferdselsveger

Med sin strategiske beliggenhet og ferdselsveger over fjellet mellom Ishavskysten og svensk og finsk side, har Storfjord selv sagt vært et viktig landskap, også i internasjonal krigshistorie. Lyngelinja hadde stor betydning under retretten fra Nordfronten og Finnmark/ Finland i 1944/ 1945 og under den kalde krigen. Det fins mange kulturminner som veganlegg forsvarsstillinger, lager, bunkerse, huler for krigsfangene, og mange andre. Et er lagt til rette, Russevegen eller Bohlmannvegen

Under retretten var her forlagt rundt 10.000 soldater og like mange internerte krigsfanger. Oppgaven var å bygge forsvarsstillinger og veger i Skibotndalen (Ivguvuovdi), i Kitdalen (Čoalgedanvuovdi) med sidedaler og i Signaldalen (Čiekñalvuovdi) med sidedalene Stordalen og Parasdalen (Bárrasvuovdi). I den store fangeleiren ”Mallnitz”, øverst i Norddalen, ble det i krigens siste dager begått alvorlige krigsforbrytelser da 143 krigsfanger ble massakrert og lagt i massegraver.

Tyskerne lot bygge veger langs alle elvedalene og med krigsfanger som arbeidskraft. Vegene fra Kittdalen opp til og rundt Čazajávri og Govdajávri ble bygd i denne tida,. Vegen rundt vatna ble modernisert under vassdragsutbygginga, ellers ligger anleggene i Norddalen, Midterdalen, Sørtdalen, Parasdalen, Stordalen, Falsnes, osv. slik de ble forlatt i 1945.

I siste halvdel av 1980-tallet ble det som ledd i kald krig og ”Frøylinja” bygd moderne forsvaranlegg i samme fjellområde. Kommandosentralen på Åsen skal være freda, utover det er vi ikke kjent med status i fredningsarbeidet vedr. anleggene fra den kalde krigen.

Kulturminnene fra 2. verdenskrig er ikke kartlagt eller verdivurdert av noen fagmyndighet. I 2002 ble det tatt et initiativ vedrørende krigsminner i nord. Siden har Hæren m fl etablert det Krigshistoriske landskapet Narvik 1940 fram til Bardufoss, som ble ferdigstilt og åpna i 2009. Nasjonale Festningsverk har tatt til med registreringer av krigsminner som kulturminner.

Kulturminneløypa ”Lyngelinja” og forsvarslinja går fra bunnen av Storfjorden gjennom fjelldalene til grensa skal inkludere forsvarsverkene i ”Frøy-anlegget”. Det er et eget prosjekt under forberedelse der mange parter samarbeider; Forsvarsmuséet/ Midt-Troms museum, Storfjord kommune, Hæren, friluftsrådet og Universitetet i Tromsø.

Naturmangfold og kulturarv – utvikling identitet og verdiskaping

Landskapsverdiene, fraværet av støy og alle aktivitetsmuligheter er en stor ressurs - for folkehelsa, framtidig friluftsliv og geoturisme.

Universitetet i Tromsø og friluftsrådet har i flere år samarbeidet om guidede vandringsarrangementer, tilrettelagte løyper og en digital kalender, se [Naturlos](#). Oppstartfasen har vært en suksess og samarbeidet mellom universitetet og friluftsrådet blir tatt videre som Geopark med fokus på Naturmangfold. Det mangfoldige materialet i Storfjord landskapene ønskes utvikle for læring og formidling, i skole og utdanning og overfor turfolk og turister.

Levende fjordlandskap og vassdrag vil dersom de tas vare på som attraksjoner kunne være er en sentral premiss og fellesressurs for framtidig utvikling.